

Contractes agraris i interessos senyorials*

Canvis i continuïtats en un contracte de parceria del segle XVIII a Santa Perpètua

Jaume Vilaginés i Segura

Historiador

INTRODUCCIÓ

Un dia de febrer de l'any 1789, Francisco de Zamora, un funcionari reial instal·lat a Barcelona, iniciava un viatge des de la ciutat cap a Sant Miquel del Fai. Era el novè que feia per terres catalanes. En faria un parell més, també amb la intenció de conèixer el país. Les impressions del que veia les va traslladar a un manuscrit que va titular *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. El *Diario* recull de primera mà la realitat de Catalunya de finals del segle XVIII.¹

El trajecte el va menar a Montcada i, seguint a contracorrent el curs de la riera de Caldes, cap a Caldes de Montbui; des d'allà es va dirigir al monestir del Fai.² Va passar per tant per Santa Perpètua, on hi observà cultius de regadiu a la vora de la riera.³ En el seu relat, Zamora també va aprofitar per explicar el paisatge del Vallès, del qual va destacar la irregularitat orogràfica, l'abundància de rieres i torrents que es desbordaven per aiguats i la parcel·lació excessiva, que creava problemes socials i d'ordre públic.⁴

Sobre Santa Perpètua, més descriptiu va ser Rafael d'Amat, baró de Maldà, el qual també va deixar una abundant relació de comentaris sobre poblacions catalanes de finals de segle XVIII.⁵ Explica el baró que hi havia a Santa Perpètua un nucli reduït entorn de l'església i la rectoria i que la majoria de la població vivia dispersa. Descriu el paisatge de les rodalies, on abundaven les vinyes, les pinedes i els terrenys cultivats. Comenta les espècies que es caçaven i també parla de les rierades i del mal que aquestes causaven.⁶

A finals del segle XVIII alguns viatgers, com Zamora o el baró de Maldà, van dedicar-se a recórrer Catalunya. Alguns d'ells, com Arthur Young, eren estrangers i van travessar la frontera atrets per un territori que aleshores estava

* Agraïixo a la família Vinyals la seva amabilitat i les facilitats que m'han ofert a l'hora de consultar la documentació de l'arxiu particular de Fermí Vinyals.

patint un transformació demogràfica i econòmica important.⁷ La majoria d'aquests viatgers van constatar els canvis que s'apreciaven en el país. Eren canvis que afectaven les activitats agràries (en els mètodes de cultiu, en l'extensió del regatge i en la producció) i mostraven el primer desenvolupament industrial.⁸ Alguns d'ells atribuïen la prosperitat del país a la predisposició al treball dels seus habitants.⁹

Les millores en l'agricultura es van anar gestant des de finals del segle XVII, encara que en el Vallès no van ser apreciables fins al començament del segle XVIII.¹⁰ Els canvis es van manifestar en un procés secular, vinculat amb el creixement demogràfic, malgrat les turbulències de la Guerra de Successió d'inicis de segle i les conseqüències polítiques que va tenir. La pèrdua de les institucions i de les lleis pròpies que es va produir després del Decret de Nova Planta, l'any 1716, i la imposició d'un nou règim institucional no van ser obstacles perquè el segle XVIII fos una època de creixement i prosperitat.¹¹

Precisament, en aquest context de profund trasbals polític i bèl·lic d'inici de segle i en els primers moments de les transformacions en el camp, al terme de Santa Perpètua es va fer un contracte agrari de les terres de la masia de Can Sabau.¹² El document és un dels molts que es van fer a la localitat i en altres llocs del país. Les seves clàusules, encara que breus, ens permeten reconstruir el paisatge de l'època i també ens fan evidents les continuïtats que a les relacions socials i econòmiques s'arrossegaven d'èpoques anteriors, concretament de l'època medieval.

La pretensió d'aquest article és analitzar les continuïtats en les rendes que es recaptaven durant el segle XVIII respecte de les que es rebien a l'època medieval. Més concretament, observar els productes que es recullien, tant en una època com en l'altra. L'objectiu final és demostrar com els interessos senyorials, que van exigir a la pagesia un tipus determinat de rendes en època medieval, encara es mantenien cinc segles després, amb la qual cosa es corrobora que el sistema social que va triomfar en el segle XII, anomenat feudalisme, es va basar en la imposició dels hàbits senyorials i no només va ser un fenòmen d'extorsió econòmica, en una societat organitzada de forma autònoma.

DESPRÉS DE CINC SEGLES

Quan es va fer el contracte de la masia de Can Sabau, l'any 1712, el paisatge, els habitants i el règim de propietat de Santa Perpètua començaven a canviar. Les transformacions que esmentàvem començaven a manifestar-se en la societat rural catalana i allunyaven les maneres de fer i les maneres d'organitzar-se de la pagesia del Vallès respecte de les que existiren feia cinc segles, quan es va establir el règim de relacions socials feudals en el

Can Sabau

camp, basat en la vinculació dels pagesos als senyors. El contracte d'arrendament que comentem és un contracte de parceria i esdevé una mostra destacada d'aquests canvis.

De tota manera, el model més general de contracte agrari de l'època era el que s'havia practicat de forma generalitzada des de l'edat mitjana. Tradicionalment, el contracte que havia dominat en el camp català entre senyors i pagesos havia estat l'establiment.¹³ L'establiment era un pacte d'arrendament de llarga durada, normalment vitalici, que amb freqüència vinculava les generacions posteriors. El senyor instal·lava el pagès a les terres perquè les posés en cultiu de forma permanent. El marc espacial era el mas. En el mas el pagès hi tenia la residència i hi havia les terres que conreava. Els masos podien ser de característiques i extensions molt variades. En un principi el pagès o masover subarrendava parcel·les del mas a altres pagesos i aquests a altres en una successió que es podia repetir diversos cops. El masover a vegades actuava com a batlle o gestor senyorial. Controlava la producció dels subestabliments i recaptava les rendes senyorials. Amb el temps els masos es van anar subdividint i l'extensió mitjana degué minvar.¹⁴ En el segle XVIII encara perduraven les masies centenàries, sòlides i definidores del paisatge, on vivien llinatges de pagesos que regentaven les possessions del mas com si fossin propietaris. El mateix Zamora va acollir-se en diverses ocasions en una masia de Matadepera, La Barata, que va descriure amb detall.¹⁵ Aquestes unitats d'explotació rodejades de boscos i camps eren la base de la societat i l'economia rural catalana, la base de la prosperitat que ja començava a manifestar-se

quan es va signar el contracte de Can Sabau¹⁶. La mateixa masia de Can Sabau, un edifici antic i imponent, és una bona mostra de la realitat de la masia i el mas que des de feia segles va consolidar-se en el paisatge i la societat rural.¹⁷

L'interès del propietari era que el mas estigués en explotació i donés rendiment econòmic. Per això, en el Vallès i en altres indrets, la possibilitat que el pagès abandonés l'explotació o la malmetés va generar l'aparició de lligams d'asserviment, com els mals usos.¹⁸ La pressió sobre la condició jurídica del pagès va provocar una resposta social turbulenta, especialment quan la crisi demogràfica de la segona meitat del segle XIV va deixar moltes masies desocupades (masos ròncecs) i va enfrontar els senyors que volien mantenir la seva situació de domini envers una pagesia jurídicament sotmesa (pagesos de remença) i en part enriquida. La complicada crisi social i política del segle XV va tenir una manifestació social, les dues Guerres Remences, on va quedar palesa la capacitat organitzativa de la pagesia remença que va crear per dos cops un exèrcit propi. La Sentència Arbitral de Guadalupe, promulgada el 1486 pel rei Ferran el Catòlic, va acabar amb el conflicte de forma definitiva, abolint la remença i els mals usos i consolidant el contracte emfitèutic, entre senyor i pagès. Així es creava el marc legal adequat perquè la noblesa propietària assegurés les seves fonts d'ingressos i la pagesia de mas quedava instal·lada definitivament a les explotacions de per vida, generació rera generació, de tal manera que podien arribar a considerar les possessions com a pròpies.¹⁹

El desenvolupament econòmic del camp català que es va iniciar a les darreries del segle XVII, amb l'extensió de la vinya, relacionada amb el comerç de l'aiguardent, es va donar en gran part gràcies al règim de propietat que imperava, que partia del contracte d'establiment medieval i de les modificacions de la Sentència Arbitral.²⁰

EL CONTRACTE DE PARCERIA DE CAN SABAU

En el decurs del segle XVIII el tipus de contracte agrari tradicional, el contracte emfitèutic o establiment, basat en la llarga durada, va coexistir amb el contracte de parceria, de curta durada.²¹ El contracte de parceria era de fet un contracte de gestió d'una unitat d'explotació. No necessàriament afectava una masia, podia ser d'una explotació més reduïda. En ell solia predominar la renda a parts, però també hi havia pagaments fixes i en espècie. La diferència primordial amb l'establiment emfitèutic era la durada, que en ser molt més curta beneficiava el senyor, perquè podia desfer-se dels pagesos que no li interessaven i podia revisar la quantitat que demanava com a renda.

El contracte de Can Sabau és un contracte de parceria. De fet, són dos contractes en un, perquè el propietari, quan es va acabar el que va firmar

primer, va aprofitar el mateix document per usar-lo en una segona ocasió. En el primer cas, la firma es va fer el juliol de 1712, per dos anys forçosos. La segona vegada, va ser el novembre de 1725 i es va firmar per dos anys forçosos i dos més opcionals. En els dos casos el contracte es va allargar més del compte.²²

Can Sabau era una explotació característica del camp vallesà. La masia s'anomenava, a inicis del segle XVIII, la Torre de Santa Perpètua i probablement havia estat vinculada històricament amb l'antiga casa senyorial de la Torre Ferrusa.²³ Segons Fermí Vinyals, l'edificació probablement era de finals de l'edat mitjana i durant el segle XVIII va patir modificacions.²⁴ Els propietaris de la masia eren la família Feliu. A la dècada dels anys 30 del mateix segle va passar a l'Orde de la Mercè.²⁵ Els dos contractes els va firmar Salvador Feliu, el propietari, que havia heretat de la seva germana.²⁶ Salvador Feliu va aplicar a Can Sabau els criteris d'arrendament que portava a terme l'Hospital de la Santa Creu en els seus dominis i que probablement era el model que s'aplicava en aquesta mena de contractes.²⁷

Les clàusules del contracte de Can Sabau establien que del blat es donés com a renda una quarta part, del mestall dues novenes parts i dels cereals menys valorats ("grans grossers") la cinquena part. El vi s'havia de repartir a mitges i les despeses de manteniment (fer colgats i capficades, esporgar i escanyotar) les havia de fer el propietari. La fruita recollida, tant verda com seca, s'havia de repartir a mitges entre propietari i masover. Del cànem, una quarta part era per a l'amo.

A part de les rendes parcials, les més importants, s'esmenten algunes rendes en espècie; una estableix el lliurament d'un porc d'un pes determinat i una altra el de tres parells de gallinas. Altres clàusules regulen les activitats agropecuàries i defineixen les obligacions d'una i altra part. Així, el masover havia de cuidar els arbres de la propietat i no li era permès talar ni comerciar amb llenya o palla; també se l'obligava a mantenir un ramat d'ovelles i cabres (bestiar de llana) a les pastures de l'explotació; tenia limitada l'extensió que podia dedicar a l'hort; no podia restoblar o fer dues collites seguides de cereals abans que s'esgotés el contracte; havia de sembrar, sempre que fos possible, forment o mestall; a les terres ermes, havia de plantar pinyons; havia d'usar els animals que només eren necessaris quan havia de batre; finalment, havia d'alimentar amb palla o farratge les cavalcadures del senyor. El propietari havia de subministrar els plançons dels arbres que s'havien de plantar i els pinyons quan s'havia de plantar pins. El pacte també regula la forma i el temps com havia d'acabar-se el pacte i els impostos que s'havien de pagar.

El document compleix el model de contracte de parceria més difós de l'època, començant per la clàusula que obligava el masover a cultivar a ús i costum de bon pagès.²⁸ La majoria de les proporcions establertes per les rendes a parts es corresponen al model de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelo-

Una altra vista de Can Sabau.

na. També, la distribució de responsabilitats i obligacions coincideixen. El propietari havia de col·laborar en el manteniment del mas i el masover es comprometia a esforçar-se per treure el millor rendiment de l'explotació, sense esgotar les terres i dedicant-se a la producció dels cereals més valorats. Per tant, el contracte de Can Sabau esdevé un paradigma de les relacions socials i econòmiques al camp i ens serveix com a mostra de les formes de producció i de les tasques agràries de l'època.

CONTINUÏTAT EN LES RELACIONS DE PRODUCCIÓ DES DE L'EDAT MITJANA

El senyor de Can Sabau, Salvador Feliu, buscava un bon pagès que posés en explotació un bon mas. Can Sabau era una explotació característica de la zona, pel que es desprèn de les clàusules del contracte. Devia ser un mas on hi havia camps dedicats al conreu de cereals; una zona dedicada al cultiu de la vinya; una àrea on es conreava cànem –per tant, irrigada–; una extensió no gaire gran de pastures; algun bosc d'alzines i roures i diverses arbredes (probablement antics erms on es plantaven pinyoners); una extensió d'hort, que el contracte limitava a mitja quartera, possiblement a prop de la masia i de les instal·lacions on hi havia els corrals; finalment, també hi havia arbres fruiters, probablement a l'hort o a prop de les edificacions del mas.²⁹

El contracte, que és ben curós amb els detalls, demostra la importància dels aspectes no cerealístics de l'explotació. El cultiu de la vinya, la ramaderia, l'horta, el cànem i l'atenció a l'arboricultura, que s'estenia a les terres ermes on es procurava la generació d'arbredes de pinyoners, mostra la varietat del cultiu de la masia tradicional. El policultiu va ser la forma de producció característica del mas català.³⁰ Tot i que la producció de cereal i possiblement de vinya anava en gran part destinada al mercat, la diversitat en la producció demostra que el mas era una unitat de producció que havia de permetre la supervivència del masover. El policultiu ajudava a afrontar les desgràcies pròpies de l'activitat agrícola amb més seguretat, perquè la pèrdua d'una collita es podia compensar amb les altres produccions alternatives.

De tota manera, el mas, des d'un inici, havia estat una unitat d'explotació del treball pagès. Això vol dir que els masos servien perquè els senyors disposessin dels beneficis que s'obtenien de les seves possessions o drets. La renda era el mitjà que facilitava que la producció es dirigís a mans senyoriales. La renda era una imposició i, en conseqüència, definia allò que el senyor volia obtenir del treball del pagès.³¹

En el segle XVIII a Can Sabau encara les rendes es percebien en espècie. Com cinc-cents anys abans, el senyor exigia rendes de productes, vegetals o animals. La producció que es recaptava devia anar al mercat. Es conserven els inventaris de productes recaptats dels diferents anys, en els quals hi surten relacionats les quantitats que va pagar el masover al senyor i, en alguns casos, el valor de mercat. Com és lògic, hi destaquen pel valor i per les quantitats els cereals més valorats (forment o xeixa, espelta i mestall); també hi apareixen ocasionalment altres cereals (ordi, mill, civada i moresc) i llegums (cigrans, faves, fesols), veges i nous. Cal destacar, per la quantitat que es recaptava, el forment i el mestall, que coincideix amb l'interès que es manifesta per aquests cereals al contracte.³²

Algunes rendes es devien consumir directament, com possiblement els parells de gallines o el porc que es lliurava per Nadal, que apareixen també relacionats als inventaris de rendes. En el contracte, s'especifica que el masover havia de lliurar les hortalisses que se li demanessin quan Salvador Feliu o algun convidat seu s'instal·lessin a la masia.

Les rendes podien ser fixes o a parts. Ambdues van ser presents des dels inicis, amb un paper destacat de les fixes en el segle XII.³³ Amb elles, els senyors imposaven el cultiu d'uns tipus de productes que els interessaven especialment. Es tractava del forment i del mestall, pel que fa als cereals. Cal considerar que els pagesos també cultivaven altres cereals, els "grans grossers" que esmenta el contracte, sobretot ordi. Als senyors també els interessava la producció de vi i de carn. La carn de porc i d'aviram era la preferida a l'edat mitjana. La carn de porc es salava per conservar-la i

també se'n feien pernills. Era el menjar més preuat de l'aristocràcia medieval, com ho demostren alguns inventaris de despeses senyorials del segle XII.³⁴

El forment i la carn van esdevenir els dos productes més exigits en el moment en què es generalitzaren les rendes fixes a l'edat mitjana. Els batlles recaptaven les rendes i venien la producció als mercats comarcals. Allà també hi acudien els intendants senyorials quan necessitaven els aliments que havien d'omplir les taules senyorials: el forment per elaborar pa blanc i la carn per rostir-la. Van ser els hàbits alimentaris senyorials els que van fixar una part important de la producció pagesa.

El pagès tradicionalment s'havia decantat per una producció diversificada en la qual els cereals tenien un paper més relatiu, probablement a causa d'unes rotacions més llargues, i on el cultiu predominant era l'ordi.³⁵ L'ordi, de difícil panificació, es preferia perquè és un cereal més sofer i més segur de recollir. També entre les apetències camperoles destacava la producció d'horta, que es barrejava amb els fruiters, els emparrats i la vinya. La vinya també es cultivava en camps específics. Un petit ramat d'ovelles i cabres oferia derivats lactis i llana. Finalment, la silvicultura i eventualment la caça menor complementaven la producció del mas, que s'enfocava a l'autosuficiència, però usava unes tècniques de producció gens rudimentàries com els molins fariners, que hi havia a la vora de rius i rieres. La dieta pagesa abans de la generalització del feudalisme era sensiblement diferent de la que va ser pròpia de les masies d'època moderna (segles XV-XVIII), perquè la carn i el blat hi eren poc presents.

La producció pagesa va canviar per la imposició senyorial. El mas, que apareix amb el feudalisme, va esdevenir el marc de producció que satisfia les exigències senyorials. Per tant, la producció del mas va reflectir durant segles el domini senyorial, fins al punt que els costums agraris i alimentaris dels pagesos es van identificar amb la producció que se'ls obligava obtenir.³⁶

Quan arribem al segle XVIII, la producció del mas, en el nostre cas de Can Sabau, mantenia l'empremta que el feudalisme va marcar en la vida econòmica del camp. Els masovers, com a "bons pagesos", treballaven els seus masos segons els criteris que la voluntat senyorial i les tradicions agràries prefeudals havien forjat.

Aquests criteris eren encara els mateixos a començaments del segle XVIII a Can Sabau, tot i que el tipus de contracte estava variant. Els criteris senyorials i pagesos els podem trobar en el contracte que analitzem.

VOLUNTAT SENYORIAL I PRAGMATISME PAGÈS

En el segle XVIII una part important de la producció pagesa anava al mercat. Probablement, es venia als mercats comarcals que havien sorgit en època medieval i on es comercialitzava essencialment producció agrària (blat, oli, vi, carn, etc.).³⁷ Els mercats comarcals eren els nòduls vertebradors de l'economia rural i des d'ells es redistribuïa la producció agrària. A la rodalia de Barcelona servien com un primer esglaó de la venda dels productes agraris. Des d'un inici, van servir com a elements que possibilitaven que la renda senyorial es materialitzés en capital i que les necessitats d'intendència alimentària dels senyors fossin ateses en el seu moment.

Per això, la producció cerealística que trobem com el primer i més important element del contracte de Can Sabau anava destinada al mercat. De fet, el preu del blat del segle XVIII ha esdevingut un dels temes preferits pels historiadors, que veuen en ell un element determinant de l'economia de l'època.³⁸

Salvador Feliu va pactar en primer lloc sobre la producció de blat i mestall. Demanava explícitament que es plantessin allà on fos possible: "que no puga sembrar grans grossers, abans sia util sembrar forment o mastall". El pacte es va complir sempre, perquè als inventaris de les rendes recaptades el blat i el mestall apareixen amb pertinaça constància com els productes més recaptats. L'interès de la part senyorial pel blat feia que es repartissin també els baleigs, és a dir, les restes de gra que quedaven a l'era.³⁹

Els altres cereals, ordi, civada, etc., no interessaven tant al senyor i, en conseqüència, en demanava una part menor (un cinquè, enlloc del quart del blat i 2/9 del mestall).

El vi va ser el segon producte que es va pactar. La part que es quedava el senyor era la més gran de tots els productes, la meitat. En el contracte es parla de vi ja elaborat, que probablement s'obtenia per a comercialitzar-lo. La producció de vi al Vallès va ser important durant el segle XVIII i es relacionava amb un actiu mercat que estava en creixement.⁴⁰ En el contracte s'especifiquen les responsabilitats del manteniment de les vinyes i en el pagament dels jornals contractats.⁴¹ En canvi, la recaptació de vi no apareix als inventaris de rendes, probablement perquè el repartiment es devia fer d'una altra manera, potser després de la verema. Hi havia vinyes a Can Sabau l'any 1712, l'any 1728 es van plantar dos mil ceps i n'hi havia almenys nou mil l'any 1729.⁴² La producció vitivinícola de la Catalunya de l'inici de segle es feia a través dels contractes de rabassa morta, que tenien una durada que es corresponia amb la dels ceps. S'havia estés el costum d'empeltar els ceps per allargar-los la vida (colgats o capficats) i, per tant, també la duració del contracte.⁴³ Els contractes de parceria, com el de Can Sabau, plantejaven una situació diferent. Hi havia vinyes ja en explotació, no calia per tant plantar-les, només calia cuidar-les i esperar que

produïssin. Les despeses les assumia el senyor, però els beneficis (el vi produït) es repartien per igual.

En tercer lloc, s'especifiquen les rendes d'animals. El porc es pagava anualment, per Nadal, i com a compensació per l'ús que feia el pagès de les pastures i pel consum d'agllans. L'animal havia de tenir un pes determinat (60 lliures) i qualsevol desviació a favor d'alguna de les parts s'havia de compensar. El sistema recorda el que s'emprava en el segle XII, quan els senyors (el bisbe o el comte) demanaven porcs segons uns valors específics, que el pagès havia de complir. El pagament d'exemplars d'aviram (tres parells de gallines) és idèntic als pagaments medievals d'animals de corral que eren consumits a les taules senyorials.⁴⁴

Les clàusules posteriors són variades. Algunes especifiquen repartiment de produccions; és el cas del cànem i de la fruita. Però, en general, corresponen a una detallada descripció de repartiment de responsabilitats i de fixacions de pautes d'actuacions perquè el pagès cuidés el mas com al senyor li semblava més convenient. Es detalla que l'amo s'havia de responsabilitzar d'aconseguir les pastures («les herbes») per al ramat d'ovelles del mas, si no n'hi havia suficients en els terrenys del propi mas. S'especifica que la darrera sembra abans del guaret havia de ser de cereal (espelta o civada) i que, posteriorment, a les terres ermes, s'hi havia de plantar pinyoners, fet que era bastant usual a l'època.⁴⁵ S'obligava el masover a no expoliar ni a explotar econòmicament els boscos («no pugui tallar arbres, ni vendre llenya ni palla»); també se l'obligava a cuidar els roures, les alzines i altres arbres quan calgués, per mantenir els boscos en condicions. També es concretaven les obligacions de les parts quan s'havien de plantar arbres nous.

Es detallaven les responsabilitats del pagès quan havia de marxar, com la palla que estava obligat a deixar i el temps que podia usar el bestiar. També es determina l'espai i les obligacions del pagès pel que fa a l'hort. L'hort era un espai poc aprofitable per al senyor, al contrari que per al pagès. Per tant, se li limitava l'extensió, encara que el senyor demanava que se li servissin hortalisses quan ho exigia. En època medieval ja es va fer evident el desinterès per les hortes per part dels senyors, fins al punt que si sobre elles requeien rendes senyorials es demanaven en cereals.⁴⁶

En general, en aquestes clàusules el senyor concretava les atencions que havia de rebre del pagès quan acudia a la Torre i es detallen les obligacions del masover, perquè el mas es mantingués ben cuidat («segons ús i costum de bon pagès») i quan el contracte, que no era de llarga durada, s'esgotés, passés en bones condicions a un altre parcer.

CONCLUSIONS

El sistema agrari que es va implantar amb el mas es conservava a començaments del segle XVIII. Es basava en una tradició antiga, en la qual la pagesia havia introduït uns aspectes que ajudaven a mantenir l'explotació en funcionament, perquè es basava en la diversificació i el policultiu. El sistema feudal, que suposava la imposició dels gustos alimentaris senyorials a través de la renda, havia transformat l'explotació tradicional prefeudal. El blat, el vi i la carn eren els elements de la producció que els senyors van potenciar a través de la renda. L'horticultura, la fructicultura, la ramaderia d'ovicàprids de poca quantitat d'exemplars i la silvicultura deixaven de tenir la importància que havien posseït anteriorment. No van desaparèixer, perquè els masos continuaven essent explotacions de policultiu. En el segle XVIII l'espai del mas era essencialment el mateix. L'explotació de la Torre de Santa Perpètua, actualment Can Sabau, mantenia les característiques paisatgístiques dels masos medievals. Les clàusules del contracte de parceria que comentem ens permeten comprovar-ho. Però també les clàusules, que són fixades per la part senyorial, ens demostren com encara cinc segles després de la difusió del mas els canvis que aleshores constatarem continuaven vigents. Tot això malgrat el canvi del sistema contractual que relacionava els senyors i els pagesos. El contracte de parceria de Can Sabau és sensiblement diferent dels establiments que des del segle XI van ser el tipus de contracte agrari que va definir les relacions socials al camp català.

Malgrat això i malgrat les transformacions en l'economia de l'època, que començava a patir un creixement important, a Can Sabau, en el segle XVIII, podem observar com els canvis en el paisatge i en la producció que els senyors van imposar als pagesos a través de la renda es mantenien encara. Aquests canvis provenien d'uns interessos i uns hàbits alimentaris específics que en gran part es contradien amb els de la pagesia. Havien passat molts anys des del segle XII i les transformacions que la mateixa economia agrària patia acabarien modificant a poc a poc la manera de treballar el camp. Ho constataren els viatgers que visitaven amb ulls curiosos els paratges del Vallès. Ells mateixos també s'admiraven de la importància de la masia i de la feina dels pagesos de mas, que relacionaven amb el creixement de l'època. El mateix Zamora ens serveix d'exemplar. En va fer un elogi destacat quan va descriure la Barata, una masia de Matadapera, on va sojornar en diversos viatges. Agafant com a exemple aquest mas centenari, l'autor posava com a model a seguir el sistema de propietat basat en la masia i en el contracte emfitèutic. Segons ell, ambdós eren "prácticas verdaderamente dignas de establecerse en el resto del reino, pues producirían el efecto de poblar los grandes desiertos que ahora se hallan en otras partes del reino..."⁴⁷

Apèndix 1

Text del contracte d'arrendament de Can Sabau (La Torre de Santa Perpètua).

«Pactes del arrendament de la Torre de Santa Perpetua de Moguda fet per fr. Salvador Feliu a Fransech Valls pagès per dos anys forsosos al 26 de juliol de 1712 en poder del doctor Baltasar Mayor rector de dita parroquia e iglesia de Santa Perpetua, comensant a correr dit arrendament per lo Nadal de dit any 1712. *despres any 1725 se feren a Miquel Vinyals per 4 anys, dos voluntaris y dos forsosos (dia 8 de Novembre de 1725 en ma del senyor rector de Santiga lo doctor Nicolau Puig).*

Primo a de donar lo blat a la quatrena y mestall de 9 dues.

Tots los grans grossers a la sinquena, avent de pagar axí mateix dels baletxos.

3. Lo vi a mitjas, avent de pagar fr. Salvador Feliu de tots los colgats y capficadas ques faran dos diners per cap. A mes de axo a de pagar lo dit lo podar y espurgar, fent dit fr. Salvador Feliu eleccio del podador. Y que se tinga de escanyutar la vinya tots los anys en la lluna nova de agost, pagant lo dit fr. Salvador la soldada, y fent lo masover la despesa.
4. Lo masover a de donar per Nadal per las herbas y aglans un tossino de pes de 60 lliuras, adversia que sino y arriba tinga de pagar a tres reals las lliuras quei faltian, y si passa, dit fr. Salvador las y tinga de refer a tres reals la lliura.
5. Aje lo masover de donar tota la fruita, tant verda com seca a mitras.
6. Aje de donar lo masover tres parells de gallinas, un parell per Nadal, altre per Pascua Florida, altra per Pentecostés, y altre per tots Sants.
7. Que lo masover no puga tallar arbres, ni vendres llenya, ni palla; y que los arbres, com son roures y alsinas se tingan de espurgar a us y costum de bon pages; y axi mateix dels demes arbres.
8. Que lo masover no puga restublar.
9. Que lo any que sen voldra anar lo masover tinga de avisar al amo antes del dia de Sant Joan de juny; y axi mateix si lo amo lo vol despedir; y que aquell any tinga de fer dos pallers iguals, per a dexas lo un per lo bestiar del masover que aura de entrar y lo altre any tota la palla.
10. Que lo masover tinga de mantenir lo remat, o bestiar de llana que puga suportar segons las herbas de la heretat; y que a cas que no tinga possibilitat lo dit masover, dit fr. Salvador se cuidara de cercar qui ni tinga.
11. Que a cas que tinga lo masover de dexas armar o erm algun tros de terra, lo ultim any que se sembrara ab la espelta o la civada, si tingan de sembrar pinyons, pagant lo amo los pinyons.
12. Que tinga de cultivar a us y costum de bon pages.
13. Que no puga sembrar grans grossers, abans sia util sembrar forment o mastall.

14. Que lo any que sen anira per Nadal, no puga tenir lo bestiar, sino fins lo dia de Sant Visens.
15. Que quan tornara per batre, no puga tornar lo bestiar, sino lo que sia menesteros o precis per batre.
16. Que a qualsevol part a hont se aje de fer hortaliza no puga pendres mes terreno que mitja cortera de sembradura; y que en cas que dit fr. Salvador se trobi a en sa Torre o que envie algu, se puga prendres la hortaliza que sera menester per menjar en la Torre.
17. Que si se han de plantar arbres, aje lo masover de fer los Cloto, entregantli fr. Salvador Feliu los planssons.
18. Que venint o enviant dit fr. Salvador, ajan de donar palla per las cavalcaduras o forratje en lo temps.
19. Que lo canam bragat, de quatre arrobas, una.

Despres de fer dits pactes quedaren ab lo masover que pagas tots los gastos de la vinya y donas a dit fr. Salvador Feliu de tres carregas, una:

I que venint lo cas de pagar lo catastro aje lo masover de pagar la part colonica y que dit pare Feliu dega pagar la part dominical y axi mateix fou pactat de la palla y lleña o altres coses per Server del rey, a best pacte, que si la part colonica fos mes de la maytat del total tocara pagar, que en el cas lo masover sols voldria y se obligaria a pagar la mitad de aquell total.

I que de aquells camps que no pagan delme als p.p. de Montalegre se puga y dega contar las parts sensa detraurer lo delme y per ço es pacta que fos lo forment de 4 carteres, una, y lo mestall de 9, dues.»

- Els textos en cursiva sembla que es van afegir quan es va fer el segon contracte.
- Els textos subratllats estan cancelats a l'original i poden correspondre a fragments eliminats en el segon contracte.
- L'abreviatura fr. pot significar frare, però també per la grafia de l'original podria ser sr., és a dir senyor. Més difícil és que fos una abreviació de Francesc.

Apèndix 2. Inventari de les rendes de la masia de la Torre de Santa Perpètua (Can Sabau)

Data recollida	1711-1712	1712-1713	1713-Nadal 1715	1726 es torna l'heretat*	1727	1728	1729	1730	1731	1732	1733	1734
masover	Francesc Valls	Francesc Valls	Francesc Valls?	Francesc Valls	Miquel Vinyals	Miquel Vinyals		Miquel Vinyals				Miquel Vinyals
Faves		3 pic		i favons, 2 qtns = 3 s				1 qtns			5 qt	favons: 2 qt 3 pic
Ordi	5 qt a 2 ll i 6 s	3 qts i 7 qtns	3 qt									
Forment	8 qt 11 qtns a 5 ll	11 qt i 2 qtns	7 qt i 10 qtns	25 qt a 2 ll i 16 s	4 qt a 28 rals/qt	10'5 qt i 1 qtns	7 qt i 3 qt	15 qt i 0'5 qt a 3 ll i 4 s	8 qt 2'5 qtns	14 qt i 11 qtns	6 qt i 10 qtns	9 qt i 8'5 qtns
Mestall	4 qt i 11 qtns a 4 ll	22 i 1/2 qt	21 qt	8 qt a 2 ll 4 s	6 qt i 6'5 qtns a 2 ll 4s	27'5 qt a 2 ll i 7'5 qtns	8 qt i 2 qtns	14 qt i 2 qt	13 qt 4'5 qt	10 qt i 2 qtns	8'5 qt	13 qt i 5 qtns
Espelta	2 qt i 8 qtns a 1 ll 6 s	2 qt	2 qt	6 qt a 12 s	4 qt i 7'5 qtns a 1 ll	4 qt i 5 qtns	8 qtns	7 qt 2 qtns a 4 ll				7 qt i 1 qtns
Cigrons	1'5 qt	2 qt			9 mes = 8 sous				1 qt			
Porcs		1 de 60 lliures	1 de 60 lliures	1 de 58 lliures	1 de 13 lliures							
Gallines		4 parells	4 parells									
Mill				2 qt i 2 qtns = 3 ll 18 s								
Fesols				4 quartans = 18 s					4 qt i 4 qtns			
Moresc				2 qtns = 5 s	1 favons, 5 qtns							
Civada	9 qt a 2 ll i 8 s				6 qt i 11'5 qt a 1 ll i 4 s	4 qt i 8 qtns a 3 pic	11 qt. 1 ll 2s 8 din	1 qt 7'5 qtns	6 qt	1 qt i 5 qtns	6 qt i 7 qtns	
Nous	7 qt a 3'5 s				9 qtns = 1 ll 13 s							
Veces									4'5 qtns			2 qtns 1 mes
Baleigs									6'5 qtns	1 qt i 3'5 qtns	0'5 qt	9 qtns
Vi	5'5 car i panses											

Abreviatures de les unitats de mesura: qt = quartera; qtns = quartans; ll = lliura; s = sous; pic = picotins; car = càrregues; mes = mesurons; din = diners

Notes:

1. Biblioteca del Palau Reial de Madrid: manuscrits, 3152, 3153 i 3154.
2. Zamora, F. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona, 1973, pàgs. 268-279
3. A la riera de Caldes, com en altres cursos fluvials del Vallès, s'havien desenvolupat sistemes d'aprofitament de l'aigua: per exemple, Vinyals, F. *Història de Santa Perpètua*, Santa Perpètua de Mogoda, 1994, pàgs. 131 i 132. Durant el segle XVIII es mantenia l'ocupació de la llera i la vall de la riera per al regatge i la molinieria: Vinyals, F. *Història de Santa Perpètua...*, pàg. 237.
4. "El terreno que hay entre estas dos cordilleras de montes está sumamente cortado por grandes rieras y pequeñas colinas.. El modo que usan para precaverse contra las rieras es plantar árboles a filas o sobre grandes ribazos. Se han hecho muchas subdivisiones de terrenos, casas y barrios en el Vallés, de lo cual se quejan los labradores, porque, viviendo en estas casas gentes pobres, les roban la leña y frutos y se desploma la montaña de donde son habitantes..": Zamora, F. *Diario...*, pàg. 268. A Santa Perpètua durant el segle XVIII es va originar un viu interès per resoldre els problemes que originaven els aiguats que periòdicament assolaven la zona: Vinyals, F. *Història de Santa Perpètua...*, pàg. 236-240.
5. Amat, Rafael, Baró de Maldà, *Viles i ciutats de Catalunya*, Barcino, 1994.
6. "Passat Moncada, prenent-se a la part esquerra la carretera y riera de Caldas de Monbuy, dos horas distant de aquella vila per ensà, se encontra al lloch o poble de Santa Perpètua, molt cerca de la Moguda, que se deixa a la part dreta del camí. Dit lloch de Santa Perpètua, que és a la vora de la riera, a saber, la parròquia, rectoria ab algunas casas a son rededor, las restantes són dispersas. A l'altra part de la riera, passats uns boscos a mà dreta, és la torre òlim del senyor canonge Tagell... En quant al terreno de Santa Perpètua, abunda en vinyas, pinedas y medià en conreu, sent al mateix temps molt arenisc. És terra de molta caça de guatillas, perdius y llebras. La riera venint grossa, ha causat y causa alguns perjudicis, rublint de arena lo terreno, com també en la salud de sos vehins, que solen ser molestats de febras. Lo paratge és planura sa major part...": Amat, Rafael, *Viles i ciutats...*, 1998, pàg. 223 i 224.
7. García Mercadal, J. *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, vol. 3, Madrid, 1962.
8. Pierre Vilar recull una relació de fonts que destaquen el desenvolupament de la demografia i de l'agricultura a Catalunya: Vilar, P. *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. 3, Barcelona, 1966, pàgs. 51-57 i 181-205. Sobre l'inici de les primeres manufactures, vegeu les descripcions de Zamora, F. *Diario...*, per exemple pàgines 37, sobre Sabadell, i 42, sobre Terrassa i, en relació al Vallès en general, AADD. *Història medieval i moderna del Vallès Oriental*, Sant Cugat del Vallès, 1994, pàgs. 173 i 174.
9. "Al mateix temps que ens topàvem amb aquests inmensos erms que ferien la vista, podíem constatar en tot Catalunya la laboriositat de la seva gent": Young, A. *Viatge a Catalunya*, Barcelona, 1980, pàg. 99.
10. Dantí, J. *Granollers i comarca als segles XVI i XVII: evolució demogràfica i econòmica*, Granollers, 1981, pàgs. 116-124.
11. Sobre el creixement econòmic, vegeu Fontana, J. *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868) a Història de Catalunya*, vol. 5, 5ª edició, Barcelona, 1998, pàgines 27-91. Sobre la crisi política, vegeu Sales, N. *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII) a Història de Catalunya*, vol. 4, 5ª edició, 1998, Barcelona, pàgs. 409-438.
12. El contracte es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), secció monacals, mercaderis, vol 2962, 33. En el present article usem la transcripció de Fermí Vinyals (Arxiu F. Vinyals, expedient núm. 334, 33).
13. Els primers establiments apareixen a l'edat mitjana. Vegeu, Sabaté, F. "La feudalització de la societat catalana" a *El temps i l'espai del feudalisme*, Lleida, 2004, pàgs. 284 i 285, Sarrach, J. M. *Catalunya a la fi del primer mil·lenni*, Vic, 2004, pàgs. 86-91 i, per

- al Vallès, Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació. El Vallès Oriental*, Barcelona, 2001, pàg. 158-161.
14. Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàgs. 158-164.
  15. Zamora, F. *Diario...*, pàgs. 40 i 41.
  16. Una mostra del creixement econòmic de la zona, encara que una mica posterior, és l'artigatge d'un bosc de Santiga que els senyors de Can Sabau van cedir l'any 1726 perquè es convertís en terra de conreu: ACA, monacals, mercedaris, 2962, 41 (Arxiu F. Vinyals, exp. 335).
  17. Barbany, C. i altres, *De la balma a la masia. L'hàbitat medieval i modern al Vallès Oriental*, Granollers, 1996, especialment les pàgines 69-169.
  18. Sobre l'inici dels mals usos al Vallès, vegeu, Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàgs. 191-197. En general, sobre el procés d'asserviment, Freedman, P. H. *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Vic, 1993, pàg. 99-102.
  19. Sobre el règim de propietat després de la Sentència Arbitral, vegeu Vilar, P. *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*, vol. 2, pàgs. 211-212.
  20. El desenvolupament de finals del segle XVII es concentrà a les comarques costaneres. Vegeu, Fontana, J. *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868) a Història de Catalunya...* pàg. 58.
  21. Vilar, P. *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*, vol. 3, pàgs. 581-589.
  22. ACA, monacals, mercedaris, 2962, pàg. 33. Arxiu F. Vinyals, exp. 334. Per altres documents, sabem que el contracte del primer masover va durar fins 1725. Sabem que el masover ja treballava en el mas abans de la data del contracte. També sabem que el segon masover va estar en el mas fins 1734.
  23. Vinyals, F. *Història de Santa Perpètua de Mogoda...*, pàg. 231; també, Arxiu F. Vinyals, exp. 334.
  24. Arxiu F. Vinyals, exp. 334. Tenim constància d'inventaris de despeses per obres que es van fer a la masia: ACA, monacals, mercedaris, 2962, 69-74 i 122; Arxiu F. Vinyals, exp. 335.
  25. Arxiu F. Vinyals, exp. 334, manuscrit.
  26. Arxiu F. Vinyals, exp. 334, manuscrit.
  27. Vilar, P. *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*, vol. 3, pàgs. 581-589.
  28. "12. Que tinga de cultivar a us y costum de bon pages": ACA, monacals, mercedaris, 2962, 33. Vegeu, Vilar, P. *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*, vol. 3, pàg. 582.
  29. El paisatge de Can Sabau coincideix amb el que hi havia al Vallès: Tarrés, J. Ma. *Parets del Vallès. Aproximació històrica al segle XVIII a Estudis Locals*, 1, Parets del Vallès, 1988, pàgs. 62-71 i AADD. *Història medieval i moderna del Vallès Oriental...*, pàgs. 124-127.
  30. Vegeu Bolòs, J. *El mas, el pagès i el senyor*, Barcelona, 1995, pàgs. 40-47, Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàgs. 158-164 i Vilar, P. *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*, vol. 3, pàgs. 328-329.
  31. Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàgs. 185-190.
  32. ACA, monacals, mercedaris, 2962, pàgs. 31 i 39 a 45. Arxiu F. Vinyals, exp. 334 i 335. Vegeu el quadre de l'apèndix 2. La Cartoixa de Montalegre percebia les principals rendes de Parets en aquests productes: Tarrés, J. Ma. *Parets del Vallès...*, pàg. 68.
  33. Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàg. 188.
  34. Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàgs. 252-280.
  35. Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàgs. 280-298.
  36. Vilaginés, J. «Terres, vinyes, horts i pastures. El paisatge agrari de fa mil anys al Vallès» a *Notes*, 16, Mollet del Vallès, 2001, pàg. 66.
  37. AADD. *Història medieval i moderna del Vallès Oriental...*, pàgs. 131-137 i Dantí, J. *Granollers i comarca als segles XVI i XVII...*, pàgs. 73-76. Sobre els orígens medievals dels mercats comarcals, vegeu, Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàgs. 198-246.

38. Per exemple, Vilar, P. *Catalunya dins de l'Espanya moderna...*, vol. 3, pàgs. 369-393 i Dantí, J. *Granollers i comarca als segles XVI i XVII...*, pàgs. 62-71.
39. «Tots los grans grossers a la sinquena, avent de pagar axí mateix dels baletxos»: ACA, monacals, mercedaris, 2962, pàg. 33. Arxiu F. Vinyals, exp. 334.
40. AADD. *Història medieval i moderna del Vallès Oriental...*, pàgs. 124-127 i Vilar, P. *Catalunya dins de l'Espanya moderna...*, vol. 3, pàgs. 223-225 i 603-612 i Tarrés, J. Ma. *Parets del Vallès...*, pàg. 64.
41. La clàusula que en parla està cancel·lada, la qual cosa vol dir que en algun moment es va suprimir la seva aplicació. El text diu que del vi que se'n devia treure de les veremes s'havia de repartir a mitges; el propietari havia de pagar pels capficats i colgats; havia d'encarregar-se que algun podador esporgués les vinyes i havia de pagar el sou al masover per escanyotar les vinyes a l'agost. ACA, monacals, mercedaris, 2962, pàg. 33.
42. ACA, monacals..., 2962, pàg. 39 i 53. Arxiu F. Vinyals, exp. 335.
43. Vilar, P. *Catalunya dins l'Espanya moderna...*, vol. 3, pàg. 569-572.
44. Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàg. 252-266.
45. L'explotació dels pinyoners va esdevenir una activitat destacada. Ho afirma Pierre Vilar (*Catalunya dins de l'Espanya moderna...*, vol. 3, pàg. 328) i ja ho va observar Zamora: «A este fin siembran de piñones los terrenos que ya no pueden llevar otro fruto, notándose que los pinos crecen en el Vallés mejor que en otro territorio de Cataluña» (*Diario...*, pàg. 40); també es constata a la documentació que ens ha arribat de l'explotació del mas. En un inventari de despeses de la Can Sabau, s'afirma que es van esmerçar diverses quantitats de pinyons per sembrar els anys 1712, 1727, 1729 i 1732: ACA, monacals, mercedaris, 2962, pàg. 75; Arxiu F. Vinyals, exp. 335.
46. Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàgs. 88 i 89.
47. Zamora, F. *Diario de los viajes hechos en Cataluña...*, pàg. 41.